

Reflectarea cărții vechi românești în Catalogul Bibliotecii Teleki

Carmen Munteanu
Biblioteca Județeană Mureș

„Bibliotheca Telekiana” – păstrătoarea unui inestimabil tezaur informațional, una din cele mai vaste colecții de carte din Transilvania, cu renume european, își sărbătorește cu mândrie meritată respectabila vârstă de 200 de ani. Fondată de nobilul Teleki Sámuel, în clădirea special construită la Târgu-Mureș (1799-1802), ca bibliotecă publică, și-a deschis porțile în toamna anului 1802. Lăcașul culturii europene a secolelor trecute, dedicat „*Musis patriis et gratisque posteris*”, după cum notează inscripția de la intrarea în sala bibliotecii, este pus la dispoziția celor interesați în spiritul epocii luminilor. Prin acest gest, Teleki Sámuel a propus un model cultural european spre educarea societății timpului său, transmițând mesajul curentului epocilor viitoare. Și cum orice bibliotecă reflectă nemijlocit preocupările celui care a constituit-o, un mod de a fi sau un mod personal de a se dovedi intelectual, vom contura succint profilul biografic al fondatorului bibliofil.

Născut în 1739 la Gornești, județul Mureș, Teleki Sámuel a plecat la vârsta de 20 de ani la studii în străinătate, manifestând interes pentru biblioteci și pentru colecționarea de cărți. La Basel s-a împrietenit cu savanții Johann și Daniel Bernoulli și cu profesorul și bibliofilul Johann Christopher Beck¹. De la acesta din urmă și-a însușit principiile și modalitățile organizării științifice a marilor biblioteci. Itinerariul său spiritual continuă la Leiden, Utrecht, Rotterdam, cumpărând cărți ce vor constitui nucleul viitoarei sale biblioteci, iar la Paris a frecventat Biblioteca Regală, fascinat de aceasta.

La întoarcerea sa în Transilvania, peregrinul a adus cu sine 2000 de volume. Ceea ce surprinde este că în calitate de student, el și-a catalogat cărțile cumpărate la diferite licitații sau la recomandarea unor librari; după

¹ Deé Nagy Anikó: *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*. Kolozsvár, EME, 1997, p. 159–160.

ce le-a inventariat, a transcris toate titlurile după mărime, respectiv formatul lor. Pe lângă autori, titlu, ediție, loc și an de apariție, a menționat raritatea cărților ca particularitate bibliofilă. Student al cursurilor umaniste precum și al celor reale, Teleki a achiziționat lucrări din toate domeniile cunoașterii.

Din anul 1787 s-a stabilit la Viena, iar în 1791 a fost numit în funcția de cancelar al Transilveniei. În capitala Austriei s-a împrietenit cu Johann Müller,² custodele Bibliotecii Imperiale, care i-a oferit informații privind noile apariții editoriale.

Devenind prin cultura și preocupările sale unul dintre cei mai competenți bibliofili ai Europei, Teleki și-a extins relațiile în vederea achiziționării cărților, ajungând să procure cărți din 25 de orașe europene. Neprecupețind nici un efort financiar, a reușit să dobândească cele mai reprezentative opere științifice de la înființarea tiparului și să evedențieze, astfel, dimensiunea afinității sale sufletești.

La deschiderea bibliotecii din Târgu-Mureș, colecția sa enciclopedică de aproximativ 36.000 de volume era organizată în conformitate cu metodele și practicile biblioteconomiei iluministe, iar intelectualul ce a dispus aranjarea fondurilor, se dovedește un remarcabil specialist. Odată constituită biblioteca, fondatorul ei era conștient că o asemenea colecție nu poate fi utilizată decât cu ajutorul unor cataloage corespunzătoare. Consultând importante lucrări de specialitate, de biblioteconomie contemporană, cataloage ale colecțiilor particulare sau ale librarilor contemporani din Occident, semnalări sistematice ale noilor apariții de carte, Teleki și-a formulat propriile păreri. Acestea au fost exemplificate prin catalogul colecției sale care a anticipat chiar constituirea bibliotecii. Consultându-se cu specialiști din domeniul biblioteconomiei, cu profesorii Christophor Saxe și Johann Hahn, după cum ne informează corespondența sa³, Teleki a redactat în limba latină catalogul colecției sale. În scopul regăsirii informațiilor și pentru integrarea bibliotecii în circuitul european de valori, și-a tipărit catalogul la Viena între anii 1796-1819. Această lucrare reprezintă cel dintâi catalog științific sistematic de bibliotecă, tipărit pentru spațiul nostru geografic.

² *Idem* p. 139.

³ *Idem* p. 31; Christophor Saxe (1714-1806) arheolog și profesor de literatură la Univeritatea din Utrecht; Johann David Hahn (1729-1784) profesor de fizică și astrologie la aceeași universitate.

Cele patru volume permit reconstituirea colecției în timp și se constituie într-o operă bibliografică valoroasă. Prin maniera grupării întregului fond pe diverse discipline, a fost și este și în prezent un instrument absolut necesar pentru cercetătorul interesat. O sumară trecere în revistă a celor patru volume și datarea lor se impune în contextul acestui studiu.

Primul volum⁴ a apărut în 1796 la Viena. Consacrat integral autorilor antici greci și latini, volumul ce poate fi considerat o adevărată enciclopedie a literaturii înserează aproximativ 1400 de autori cu prezentări biobibliografice. Volumul acesta relevă interesul, preocupările și preferințele eruditului Teleki privind clasicismul greco-latin manifestat în exemplare rare de o deosebită valoare.

Volumul al doilea⁵ a văzut lumina tiparului după patru ani, în 1800. Acesta începe cu un supliment la volumul întâi și cuprinde cărțile clasicilor care au fost achiziționate după 1796. Succinta prefață motivează întârzierea volumului și atașează legile de utilizare și păstrare ale bibliotecii în curs de constituire. *Tabula legum bibliotecarum*, în 9 puncte cuprinde recomandările ferme ale fondatorului de a nu înstrăina cărțile, iar folosirea acestora să se realizeze conform unor norme obligatorii. Materialul volumului este împărțit în 8 clase și diversificat în subcapitole, evidențind astfel intenția colecționarului de a facilita orientarea cititorilor în bibliotecă.

Volumul al treilea⁶, apărut după 11 ani, în 1811, cuprinde lucrările cu referire la istoria Ungariei și Transilvaniei. Întreg materialul este grupat în 6 clase principale care se diversifică la rândul lor.

⁴ *Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék Pars prima. Auctores classicos Graecos et Latinos ex optimis editionibus.* Viennae, in Typographeo Baumeister, MDCCXCVII [1797].

⁵ *Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék Pars secunda. Classes Theologicam, Historico-Ecclesiasticam, Juridico-Politicam, Philosophicam, Antiquariam, Historicam et Litterariam complexa.* Viennae, Typis Matthiae Andreae, 1800.

⁶ *Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék Pars Tertia. Scriptores Rerum Hungaricarum et Transilvanicarum complexa cum Catalogo Librorum Hungaric. Susannae Com. Bethlen de Iktár.* Viennae, Typis Antonii Richter, 1811.

Acest volum include și moștenirea soției sale, Bethlen Susanna, stinsă cu trei ani înainte de data apariției celui de-al treilea volum. Abătându-se de la sistematizarea celorlalte volume, colecția soției nu este aranjată sistematic, ci doar în ordine alfabetică. Cele 1.200 de volume inserate reflectă preocupările unei aristocrate din secolul al 18-lea și reprezintă singura colecție a unei bibliofile transilvănene, păstrată integral până în prezent.

Volumul al patrulea⁷ a ajuns sub tipar în 1819 și cuprinde cărțile procurate după 1811. Acesta completează clasele volumelor anterioare, iar Index-ul, care cuprinde autori, titluri în ordine alfabetică, asemenea celorlalte volume, figurează la sfârșit. Redus ca dimensiune, acesta reflectă diminuarea ritmului de îmbogățire a colecției în ultimii ani de viață ai fondatorului. Fără a renunța la pasiunea sa din tinerețe, Teleki clasifică perseverent, chiar și în ultimii trei ani de viață, noile achiziții de cărți înainte de a le trimite la Târgu-Mureș și proiectează continuarea catalogului.

Deé Nagy Anikó în cercetările sale întreprinse în vederea elaborării lucrării sale monografice a aflat în corespondența fondatorului bibliotecii o informație cu referire la volumul al cincilea. După ani de cercetare, a reușit să identifice manuscrisul volumului al cincilea în municipiul Cluj-Napoca. Ajuns din arhiva familiei de la Dumbrăvioara în arhiva Asociației Muzeului Ardelean (1945), manuscrisul a fost păstrat acolo până în 1974, iar în zilele noastre el poate fi consultat la Arhivele Naționale ale României, filiala Cluj.

Grație consecvenței cercetătoarei Deé Nagy Anikó, volumul al cincilea va fi cunoscut prin apariția sa tipografică la Budapesta, în acest an aniversar, finalizând astfel proiectul lui Teleki Sámuel de a continua volumul patru cu cel următor, aspect menționat explicit pe pagina de titlu a acestuia.⁸

Particularitatea acestui volum constă în faptul că inserează cărțile fără nici un criteriu, probabil în ordinea în care au ajuns în colecție. Se constată că s-a renunțat la gruparea tematică riguroasă, dar s-au menținut oportune trimiterile bibliografice la volumele anterioare.

⁷ *Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék Pars Quarta. Novas Accessiones ad tres priores partes complexa.* Viennae, Typis Antonii Richter, 1819.

⁸ *Bibliothecae Com. Teleki de Szék Pars Quinta. Librorum inde ab anno MDCCCXIX post typis vulgatam catalogi partem quartam comparatos, complexa.* (manuscris în curs de apariție)

La o examinare atentă a catalogului manuscris întocmit, se observă completările lui Teleki ce dovedesc abnegația sa profesională până la sfârșitul vieții. Partea a cincea a catalogului nefiind finalizată, a rămas în formă de manuscris la reședița familiei.

În concluzie, remarcăm dubla valoare a catalogului, una istorică în sensul că valorifică cu maximum de randament sugestiile școlii de biblioteconomie europene a vremii sale și în al doilea rând, una documentară, ce constă în posibilitatea reconstituirii perioadei de timp în care au fost procurate cărțile respective. În această ordine de idei, vom încerca să evidențiem cele mai importante cărți vechi românești existente în fondul original al bibliotecii, iar prezentul demers să răspundă unei reale curiozități de a cunoaște un segment al acestei colecții enciclopedice.

Numeroase lucrări străine semnalate de catalogul bibliotecii Teleki oferă date istorice, geografice, economice, statistice, artistice referitoare la locuitorii spațiului românesc, dar obiectul acestei prezentări îl constituie doar cărțile vechi românești, în accepțiunea monumentalei lucrări, *Bibliografia românească veche*⁹, acestea fiind cuprinse între limitele convenționale 1508-1830, din argumente de ordin istoric și cultural. Colecția de cărți vechi românești, deși nu este numeroasă, cuprinde, totuși, cărți fundamentale, alături de frave cărți didactice sau foi ocazionale. Despre aceste exemplare nu s-a scris în mod expres, deși fiecare lucrare ne oferă detalii prețioase în domeniul bibliografiei și istoriografiei românești vechi. În toate cazurile, proprietatea exemplarelor este indicată de însuși posesorul ei, al cărui ex libris îl semnalăm: „*Ex Bibliotheca Sam. S. R. I. Com. Teleki de Szék*”. Cele mai reprezentative cărți, la care ne referim, oglindesc dezvoltarea spirituală a comunității care le-a dat ființă și ne permit constatarea propriei lor istorii ce ar putea servi drept încă un reper în descifrarea universului cărții și al bibliotecii.

Catalogul Teleki, în care se regăsesc aceste valori ale culturii noastre vechi, le introduce, astfel, în evidențele internaționale, și implicit le popularizează.

⁹ Bianu, Ioan; Hodoș, Nerva și Simonescu, Dan: *Bibliografia românească veche*, 1508-1830. Edițiunea Academiei Române, Tom. 1-4. București, 1903–1944. (În continuare *B.R.V.*)

Cărțile vechi românești ce vor fi prezentate în ordine cronologică, întregesc tabloul spiritual al societății românești din epoca în care acestea au văzut lumina tiparului și oferă uneori dovezi despre circulația lor pe întreg cuprinsul țării sau în afara ei.

În secolul al 18-lea românesc, locuitorii spațiului carpato-danubian au trăit o epocă dintre cele mai apăsătoare din existența lor. Stăpânirea străină, instabilitatea politică internă, precaritățile economice și culturale au constituit realități evidente.¹⁰ În primele două decenii ale secolului, regimul fanariot din Principate încerca să introducă limba greacă în toate manifestările culturale. Menționăm din această perioadă lucrarea domnitorului fanariot Nicolae Alexandru Mavrocordat (1670-1730), cunoscută cu titlul convențional *Despre datorii*, tipărită la București în 1719, în tipografia grecească de Stoica Iacobici, sub îngrijirea lui Gheoghe din Trapezunt, profesor la Școala Domnească. Este o carte de ideologie morală a cărturarului de cultură bizantină și europeană, despre care Stephan Berghler a făcut o minuțioasă comunicare la una din cele mai prestigioase publicații științifice ale vremii *Acta eruditorum* și a tradus-o în limba latină cu titlul *Liber de officiis*. Remarcăm existența în biblioteca Teleki a ediției bilingve, greacă și latină, apărută la Leipzig în tipografia lui Thomas Fritsch în 1722. Apartenența exemplarului este indicată de însuși posesorul ei al cărui ex-libris îl semnalăm și de inserarea acestuia în catalogul său.¹¹ Lucrarea prezintă portretul autorului gravat de I. G. Wolfgang, la Berlin cu un an înaintea tipării cărții. Evidențiem și o altă ediție bilingvă greacă și latină, editată la Londra în 1724, tipărită de Samuel Palmer. La valoarea bibliofilă a exemplarului contribuie portretul autorului încadrat de inscripția: „*Ioannes Nicolaus Alexandri Mavrocordato de Scarlati celsiss[imus] at[que] sapientiss[imus] totius Vallachiae Princeps D. D.*“ gravat de I. Clark în anul apariției lucrării. Inițial, exemplarul a aparținut lui Ioannes Rétsei student la Utrecht (Traiecti ad Rhenum) în 1785, al cărui ex-libris manuscris îl descifrăm pe foaia de titlu. Ajuns în proprietatea colecționarului Teleki și acestui exemplar i s-a aplicat un ex-libris etichetă,

¹⁰ Lemeny, Ștefan: *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*. București, Editura Meridiane, 1990. p.11.

¹¹ [Cat. Teleki] Pars Secunda, 218, în: *BRV*, Tom. II, nr. 181. (Cota cărții: Tf-698)

fiind inclus în catalogul său.¹² Nicolae Iorga, referindu-se la cărturarul de seamă al veacului, Nicolae Mavrocordat, spicuia din aprecierea abatelui Gémier publicată în *Le journal des Sçavans* – prima publicație științifică în limba franceză care semnală noile apariții de cărți „*el rămâne un etern monument în excelenta sa Carte despre Oficii.*” Cercetătorul român ne-a oferit informații inedite despre biblioteca Mavrocordaților, păstrată în minunata clădire a Văcăreștilor, vestită în Orient¹³, reliefând nobila pasiune a domnitorului Mavrocordat de a-și îmbogăți colecția cu cărți și manuscrise rare și prețioase, fără rețineri pecuniare.

În fondul Bolyai al bibliotecii¹⁴, asociat fondului original Teleki, se găsește un exemplar al ediției grecești de la București din 1719, menționată deja. Lucrarea a fost cumpărată în 1775 la licitația de la Sibiu, a bibliotecii medicului Köleséri Sámuel. Considerăm oportună această semnalare deoarece a doua foaie de gardă a lucrării conține dedicația în limba latină a însuși domnitorului N. Mavrocordat, datată la 28 ianuarie 1720, fapt ce dovedește aprecierea sa față de eruditul medic sibian Köleséri Sámuel¹⁵, prin persoana căruia urmarea să atragă atenția lumii științifice occidentale asupra lucrărilor sale cu deschidere spre gândirea științifică universală.

O nouă etapă în evoluția culturii și literaturii române o constituie lucrările cu conținut istoric și geografic ale savantului Dimitrie Cantemir (1673-1723) scrise sau traduse în limbi străine. Unei formații umaniste de înaltă ținută incluzând cunoașterea limbilor greacă și latină, acest domnitor

¹² *Idem BRV*, Tom. IV., nr. 59. (To-2047^b)

¹³ Iorga, Nicolae: *Știri nouă despre Biblioteca Mavrocordaților*. București, Cultura națională, 1926, p. 3. (Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tom. VI, Memorii 6.)

¹⁴ Fondul Bolyai constituie cea de-a doua colecție a bibliotecii din 1955, cu numele celor doi matematicieni care au trăit și activat în orașul Târgu-Mureș și reprezintă zestrea fostului Colegiu Reformat din localitate (Liceul Bolyai). Formată de-a lungul mai multor secole pentru uzul elevilor și profesorilor, biblioteca s-a dezvoltat odată cu școala, înființată în anul 1557 ca Schola particula, transformată în școală superioară în anul 1718.

¹⁵ Figură marcantă a vieții publice și științifice, Köleséri Sámuel (1663-1732) a îndeplinit și funcția de secretar gubernial și consilier al Transilvaniei. A întreținut importante legături atât cu editorii și librarii din Occident, cât și cu bibliofili și oamenii de știință din Principate și personal cu principele Nicolae Mavrocordat.

îi adăugase în urma exilului său în capitala Imperiului Otoman pe cea a unui orientalist ce cunoștea araba, turca și persana. Momentul epocal al alegerii sale ca membru al Academiei din Berlin, în 1714, constituie primul act de integrare a spiritualității românești în comunicarea științifică europeană.

Dintre lucrările eruditului domnitor moldovean menționăm pe cele existente în fondul original Teleki, în ordine cronologică. *Histoire de l'empire Othoman*¹⁶, tradusă în limba franceză de M. de Joncquires, tipărită la Paris în 1743 de Barois fiul, este traducerea lucrării inițial redactată în limba latină *Incrementa atque decrementa Aulae Othomanicae* (1714-1716), o documentată istorie a Imperiului Otoman ce amenințase civilizația europeană.

O altă lucrare păstrată în colecția Teleki și reflectată de catalogul său, este ediția germană a lucrării *Descriptio Moldaviae* (1716) redactată în limba latină de învățatul principe moldovean Dimitrie Cantemir, destinată Europei în scopul unei necesare cunoașteri a civilizației Moldovei. *Historisch-geographisch - und politische Beschreibung der Moldau*¹⁷ a apărut în traducerea lui Johann Ludwig Redslob, profesor la Academia Militară din Berlin, tipărită la Frankfurt și Leipzig în 1771. Ne reține atenția gravura ce reprezintă impozantul portret al autorului, precum și harta Moldovei, la care se referă textul, deseori. Această lucrare poate fi considerată o operă de seamă a preiluminismului Europei Central-Orientale prin apelul la metodologia germană de cunoaștere a statelor (*Statenkunde*). Scrisă la solicitarea Academiei din Berlin, a apărut în versiune românească doar în 1825, la Mănăstirea Neamț, cu titlul *Scrisoarea Moldovei*, în traducerea lui Vasile Vârnav, la recomandarea mitropolitului Veniamin Costache. O asemenea ediție, tipărită cu litere chirilice, există în biblioteca noastră, fiind achiziționată mult mai târziu, la București, în anul 1964. Un semn de recunoaștere a valorii lui Dimitrie Cantemir îl constituie înscrierea numelui său pe placa așezată pe fațada Bibliotecii Saint Geneviève din Paris, alături de alți învățați ai lumii.

În orizontul istoriei noastre, ideologia transilvană a fost mai timpuriu și mai profund ancorată în problematica iluminismului decât celelalte provincii românești.

¹⁶ [Cat. Teleki] Pars Tertia, p. 397.

¹⁷ *Idem*, p. 400.

Școala Ardeleană reprezintă unul din cele mai complexe și ample evenimente ale culturii românești din secolul al 18-lea și începutul secolului al 19-lea. Astfel, pentru cărturarii luminați, ideea de cultură a constituit factorul decisiv în acțiunea de ridicare a poporului român la nivelul altor popoare avansate. Ideile novatoare propagate de reprezentanții acestei mișcări s-au concretizat prin deschiderea școlilor românești, prin înființarea de biblioteci, înzestrarea tipografiilor și tipărirea cărților. De altfel, există o întrepătrundere între cartea Școlii Ardeline și cartea veche românească, pe care o continuă cu un conținut nou, delimitarea nefiind posibilă. Începuturile erudiției românești se evidențiază prin proiectele unor dicționare și gramatici. În deceniul opt al secolului al 18-lea se precizează principalele direcții ale unei mișcări erudite de anvergură europeană, prin Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior. Istoria și limba au fost în concepția lor, principalele domenii de creație, care au conturat cultura modernă în perspectiva bisericii greco-catolice. În acest context un rol important a avut și Ioan Molnar Piuaru (1749-1815), reprezentant al iluminismului românesc, cunoscut ca medic, oftalmolog, pedagog, filolog, publicist, istoric, traducător și om politic. Printre cărțile colecționate de fondatorul bibliotecii, al cărui ex-libris îl semnalăm, menționăm lucrarea acestui „magister chirurgiae”, *Deutsch-Wallachische Sprachlehre*, tipărită la Viena în 1788, la editura Kurzboeck, ca fiind cea mai veche gramatică românească existentă în această colecție. Spre a fi accesibilă cercului de cititori interesați de fenomenele gramaticale ale limbii române, lucrarea propune literele chirilice alături de cele latine. Interesul pentru crearea unui instrument care să faciliteze comunicarea este evidențiat de vocabularul bilingv româno-german alăturat și prin inserarea, în final, a unor texte paralele de scriere curentă, ce se constituie într-un ghid de conversație. Revista germană *Allgemeine Literatur-Zeitung*¹⁸ din 1789 a popularizat apariția acestei gramatici considerând-o „prima călăuză într-adevăr utilizabilă în însușirea limbii române”. Ediția din 1788 se regăsește în catalogul lui Teleki¹⁹ și ilustrează aportul lui Ioan Molnar Piuaru la dezvoltarea lingvisticii românești. Faptul că lucrarea lui Molnar Piuaru a

¹⁸ *Allgemeine Literatur-Zeitung*, Leipzig, nr. 177, 14 iunie 1789, p. 606-607.

¹⁹ [Cat. Teleki] Pars Secunda. p. 273.

devenit o carte căutată este atestat de documentul²⁰ pe care îl reprezintă răspunsul tipografiei Universității din Buda adresat lui Jacob Iosif Ionaș, tipograf timișorean, la solicitarea acestuia din 8 martie 1803. Epuizarea exemplarelor gramaticii din 1788 a determinat reeditarea acesteia la Sibiu în 1810²¹, respectiv 1823²². În fondul Bolyai, menționat deja, și în Fondul Mixt²³ al bibliotecii noastre se mai păstrează trei exemplare ale acestor ediții, remarcându-se astfel, proveniența lor diferită. Semnalăm în ordine cronologică, existența în colecția Telekiana a două miscelane ce includ fiecare un exemplar al memoriului *Supplex Libellus Valachorum*, actul programatic reprezentativ al românilor din Transilvania, ce a luat ființă în condiții politice legate de revocarea reformelor lui Iosif al II-lea. Actul elaborat, o sinteză pe planul argumentației a elementelor cuprinse în numeroasele petiții și memorii anterioare, solicită drepturi egale în virtutea faptului că populația română, cea mai numeroasă și cea mai veche din Transilvania suportă cele mai multe sarcini și aduce cele mai multe contribuții la vistieria statului. Participarea și aportul lui Iosif Meheși, consilier al Curții Imperiale, la elaborarea documentului este unanim

²⁰ *A budai egyetemi nyomda román kiadványainak dokumentumai 1780–1848*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988. p. 46.

²¹ Molnar, Johann: *Deutsch-walachische Sprachlehre*. Hermannstadt, bei Martin Hochmeister, 1810. Exemplarul provine din fondul Bibliotecii Colegiului Reformat din Târgu-Mureș, cumpărat în 1819 de bibliotecarul acesteia, Péterfi József. Vezi și BRV, Tom. III, nr. 781. (Bo-25042)

²² Molnar, Johann: *Deutsch-walachische Sprachlehre*. Dritte, verbesserte Auflage. Hermannstadt, bei Martin von Hochmeister, 1823. Vezi și BRV, Tom. III, nr. 1186. Exemplarul cu cota 27366 provine din fondul Colegiului Reformat din Târgu-Mureș; exemplarul cu cota 08676 provine din fondul Colegiului Reformat din Sighetu Marmației, ajuns în colecțiile bibliotecii noastre; exemplarul cu cota o-41861 HH provine din donația familiei Haller-Harmath oferită bibliotecii noastre în 1982.

²³ Fondul Mixt al bibliotecii noastre reprezintă o denumire generică a unui fond eclectic constituit după 1948 din fragmentele unor biblioteci școlare confesionale: Orăștie, Sighetu Marmației, Cristuru-Secuiesc; biblioteci particulare și din mănăstirea franciscană de la Călugăreni (jud. Mureș).

recunoscută.²⁴ Lucrarea a fost publicată de Josef Karl Eder căruia îi aparțin comentariile „*cum notis historico-criticis*” pentru a combate *Supplex*-ul și tipărită de Martin Hochmeister. Acesta din urmă, preluând întreprinderea tatălui său, a funcționat la Sibiu din 1789, iar din 1790, a înființat o tipografie și la Cluj. Lucrarea pusă în discuție putea fi tipărită la Cluj, dar există posibilitatea de a nu fi fost tipărită la Cluj, așa cum o ediție a petiției, tot din 1791, a lui Ioan Molnar Piuariu nota nu Sibiu sau Viena, ci Iași²⁵ ca loc al apariției. ***Bibliografia românească veche***²⁶ (în continuare ***B. R. V.***), menționată deja, redă pagina de titlu, verso-ul paginii de titlu și prefața editorului J. K. Eder, datată 3 august 1791, menționând existența lucrării într-un singur exemplar în Biblioteca Academiei Române. Catalogul Bibliotecii Teleki²⁷ identifică miscelaneele fără a detalia coligatele incluse. Existența a două exemplare în fondul original Teleki²⁸ nu ne permite să trecem cu vederea atitudinea cancelarului privind destinul memoriului. Se cunoaște faptul că acesta, trimis de Leopold al II-lea cancelarului Teleki să refere asupra lui, a fost remis Dietei Transilvaniei, iar Dieta l-a respins ca nefondat. Deé Anna în prefața lucrării ***Teleki Sámuel és a Teleki Téka***²⁹ menționează acel studiu amănunțit pe care l-a pregătit cancelarul în care deși recunoaște legitimitatea cererilor susținute, rămâne, totuși, în postura reprezentantului tipic al nobilimii transilvănene din acel timp, care nu accepta reforme și nu admitea schimbarea situației care le determina.

În seria cărților vechi românești este de semnalat în fondul original Teleki, existența unei opere de excepție ***Biblia de la Blaj***, din 1795, lucrare religioasă și de cultură de mari dimensiuni. Reflectarea ei și în *Catalogul*

²⁴ Mârza, Iacob: ***Orizont livresc și opțiune politică, exemplul lui Josif Meheși***, în: ***Biblioteca și cercetarea***, XII. Cluj-Napoca, 1988. p. 106-112.

²⁵ Duicu, Serafim: ***Pe urmele lui Samuil Micu Clain***. București, Editura Sport-Turism, 1986. p. 217.

²⁶ ***BRV***, Tom II, nr. 548.

²⁷ [***Cat. Teleki***] Pars Tertia. p. 426.

²⁸ ***Supplex libellus valachorum Transilvaniae. Cum notis historico-eriticis I. C. E[deri]. civis Transilvani***. Claudiopoli, Sumptibus et typis Martini Hochmeister, 1791. Vezi și ***BRV***, Tom II, nr. 548. (Tq-1570 b coll. 8; Tq-590 d₁ coll 12.)

²⁹ ***Teleki Sámuel és a Teleki Téka***. A leveleket válogatta és bevezetővel ellátta Deé Nagy Anikó. Bukarest, Kriterion, 1976. p. 22.

*Bibliotecii Teleki*³⁰ alături de alte biblii, scrise în diferite limbi, înseamnă încadrarea acesteia în patrimoniul și circuitul marilor valori spiritual-culturale universale. Samuil Micu, considerat cel mai fecund editor și traducător de carte religioasă dintre învățații Școlii Ardelene, este cel căruia i se datorează în proporție covârșitoare împlinirea acestui grandios act de erudiție ce este *Biblia de la Blaj*. A conceput traducerea ca pe o operă personală având ca punct de plecare o dată neprecizată din 1783 și ca punct final mijlocul anului 1791. După pertractări cu episcopul Ioan Bob și demersurile acestuia pentru editarea Bibliei, a intrat în tipografie la 1 noiembrie 1793 și a ieșit de sub teacurile acesteia doi ani mai târziu, la 15 noiembrie 1795 în 1500 de exemplare. Incontestabil, *Biblia* va reprezenta cea mai monumentală tipăritură a Blajului, un monument de înaltă spiritualitate în cultura românească, cu o contribuție remarcabilă în alcătuirea unei limbi comune pentru toți românii. În prefața lucrării „*Către cetitiorii*”, Samuil Micu motivează apariția acesteia spre „*binele cel de obște al Bisericii și folosul neamului și al patriei*”³¹ și menționează sursele ei, respectiv *Biblia de la București* a lui Șerban Vodă Cantacuzino din 1688 și cea rămasă în manuscris a episcopului Petru Pavel Aaron. Aceasta din urmă având multe file lipsă, a fost necesar să traducă din nou Sfânta Scriptură după textul grecesc (Septuaginta), fapt ce confirmă erudiția sa desăvârșită. Traducerii examinate de episcopul Ioan Bob și de alți învățați i s-au adăugat: prolegomene cu referire la autori și cărți sfinte, rezumate înaintea capitolelor, alte note și însemnări.³² *Biblia de la Blaj*, într-adevăr o „regină” a cărții vechi românești, ce a dominat literatura română religioasă a veacului următor, veacul al 19-lea, prin cele trei reeditări (Sankt Petersburg 1819, Buzău 1854-56, Sibiu 1856-58), a rămas încă un secol „*Cartea cărților*”, iar prin reeditarea jubiliară (Roma 2000)³³ rămâne pentru vremea noastră și dincolo de noi, un semn al culturii noastre pentru eternitate.

³⁰ [Cat. Teleki] Pars Tertia. p. 426.

³¹ BRV, Tom II, nr. 595.

³² Georgescu, Ion: *Tipografia Seminarului de la Blaj*, în: *Boabe de grâu*, 10 (1934). p. 1–131.

³³ Republicarea *Bibliei de la Blaj*, la Roma în 2000, într-o ediție jubiliară, sub egida științifică a Academiei Române și a Institutului de Istorie din Cluj-Napoca, prin grija Sanctității Sale Papa Ioan Paul II.

În continuare, prezentăm lucrarea *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae*, tipărită la Buda în 1805. Ea reprezintă ediția a doua a gramaticii limbii române tipărite la Viena în 1780, de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, realizată la solicitarea studiosilor de la Colegiul Sancta Barbara. Dacă în elaborarea primei ediții contribuția lui Samuil Micu a fost esențială, Gheorghe Șincai completând materialul, organizându-l și sistematizându-l, cea de-a doua ediție, tipărită la Buda în 1805, pe care a redactat-o, menționează pe foaia de titlu, doar numele său.

Apariția acestei gramatici a fost facilitată de calitatea lui Gheorghe Șincai de corector și de cea de revizor a lui Samuil Micu, a cărților românești din tipografia Universității din Buda. Gramatica se adresa acelor care vor face comerț sau vor călători în provinciile românești și vor apela la cea mai folosită limbă, cea daco-romană. În prefața lucrării redactată în limba latină, se subliniază greutățile întâmpinate în înlocuirea literelor chirilice cu cele latine, precum și în introducerea nomenclaturii și a regulilor gramaticii latine clasice.

Gheorghe Șincai, cu o bogată experiență în redactarea manualelor, a adus îmbunătățiri, mai ales de ordin practic, simplificând în mare măsură ortografia. S-a renunțat la ortografia strict etimologică a primei ediții urmărindu-se o apropiere mai mare a limbii scrise de cea vorbită. Lucrarea anexează un vocabular român-latin, organizat tematic sub formă de dialog ce concentrează elemente de vorbire uzuală.

Conținutul *Elementei* a dovedit structura gramaticală a limbii române, apartenența ei la familia limbilor neolatine, contribuând la întărirea ideii originii romane a românilor. Cu *Elementa*, iluminismul erudit românesc ardelean inaugurează o nouă etapă care îl apropie de o integrare a culturii românești într-o tablă de valori europene³⁴, după remarcă regretatului academician Pompiliu Teodor. Importanta lucrare se regăsește în volumul al cincilea al *Catalogului Teleki*³⁵, prin a cărui publicare, așa cum s-a menționat anterior, materialul bibliografic va fi inclus în circuit.

Opera lui Petru Maior (1760-1821) ne dezvăluie preocupări din cele mai diverse, profilul unui adevărat enciclopedist, pătruns de idealul luminist.

³⁴ Teodor, Pompiliu: *Sub semnul luminilor Samuil Micu Clain*. Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000. p. 160.

³⁵ [*Cat. Teleki*] Pars Quinta. p. 77.

Acest ilustru reprezentant al Școlii Ardelene este purtătorul unui crez autentic, întemeiat pe știință, în capacitățile creatoare ale poporului său. Semnalăm trei lucrări ale eruditului Petru Maior, redactate în limba latină, existente în fondul Teleki: *Animadversiones in recensioem Historiae de origine Valachorum in Dacia*, Buda, 1814, *Reflexiones in Responsum Domini Recensentis Viennensis ad Animadversiones...*, Pesta, 1815 și *Contemplatio recensioem in Valachicam Anticriticarum literariis Ephemeridibus Viennensibus, 1816 divulgatae*, Buda, 1816. Aceste lucrări conțin mențiunea autorului că au fost traduse din limba română în limba latină și reprezintă scurte lucrări de istorie antrenate în disputele vremii. Ele se constituie în coligatele unui volum miscelaneu, fiind reflectate de catalogul lui Teleki³⁶, unde numelui autorului i s-a alăturat elementul de distincție “protopopae”. Lucrările lui Vasile Popp (1789-1842) pun în evidență activitatea multilaterală și fecundă a unui pionier al istoriografiei iluministe, ce a deschis prin scrisul său drumuri nebătătorite în viața culturală a epocii. Cunoscut medic, Vasile Popp s-a remarcat prin scrierile sale din domeniul bibliografiei, etnografiei și folclorului. Diversitatea cunoștințelor sale transpare și din odele și elegiile sale redactate în limba latină. Dintre elegiile existente în fondul Teleki, menționăm mai întâi pe cele scrise pe băncile școlii și publicate la Cluj, dedicate unor personalități politice sau culturale: Bánffy György, guvernator al Transilvaniei, Carl Michael Moger, profesor al Colegiului din Cluj, sau Wass Imre, a căror susținere i-ar fi putut facilita continuarea studiilor. Acestora li se adaugă *Elegia de laudibus medicinae*, 1813³⁷, *Elegia ... Francisco Primo*, 1814³⁸, scrise și publicate la Viena, în anii în care autorul lor studia medicina și filosofia în capitala Imperiului Habsburgic. Remarcăm lucrarea *Dissertatio de funeribus plebejis Daco-Romanorum*, Viena, 1817³⁹, care redă aspecte ale ritului de înmormântare la români și nu omite să aducă mulțumiri contelui Hídvégi Ádám.

Un loc aparte îl ocupă lucrările macedoneanului George Constantin Roja (? – 1847), devenit medic în urma studiilor de la Pesta și Viena.

³⁶ [Cat. Teleki] Pars Quarta. p. 128.

³⁷ *Idem* 84. Vezi și *BRV*, Tom IV, nr. 370. (To-3661 e2 coll. 6).

³⁸ *BRV*, Tom IV, nr. 383. (Tq-507 d1 12).

³⁹ *Idem* 128. Vezi și *BRV*, Tom IV, nr. 943. (Tq-1576 c).

Colecția Telekiana păstrează operele sale publicate în acei ani, astfel: *Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen, welche jenseits der Donau wohnen; auf alte Urkunden gegründet*⁴⁰, tipărită la Pesta în 1808, în două limbi: germană și greacă, urmată de *Dissertatio inauguralis De luxu in medicamentis ejus fontibus et damno*⁴¹, tipărită la Viena în 1812, ambele fiind reflectate în Catalogul lui Teleki.

În fine, relevăm activitatea juristului transilvănean Ladislau Vaida (1780-1834), judecător la Tabla Comitatului Solnoc Interior, distins profesor de drept penal la Liceul Regal din Cluj, ale cărui foarte cunoscute opere se regăsesc în *BRV*. Lucrările sale scrise în limba maghiară *Az erdélyi polgári magános törvények historiája*⁴² și *Az erdélyi polgári magános törvényekkel való esmeretségek*⁴³ (trei volume), tipărite la Cluj în 1830, cu literele Liceului Regal, prezintă un interes remarcabil, fiind tratate de drept civil ce fac referiri la istoria românilor, maghiarilor și sașilor din Transilvania. Acestea, alături de alte cărți, fiind tipărite după moartea lui Teleki, survenită în 1822, au fost procurate pentru biblioteca sa și înregistrate de bibliotecarul de atunci, Szász István⁴⁴, într-un registru de evidență a achizițiilor ulterioare, cunoscut, de asemenea, sub numele de Catalog, *Catalogi Bibliothecae Telekianae Pars Quinta*⁴⁵, păstrat în fondul bibliotecii noastre.

În concluzie, considerând tema pusă în discuție prea amplă pentru a fi parcursă integral, am încercat să aducem o contribuție cât de mică la descifrarea valorii unor surse de informații sperând să restabilim drumul ce leagă tot ce a fost de tot ce va fi, respectiv comunicarea între generații și epoci istorice.

La ceas aniversar, aducem un omagiu ilustrului om de cultură Teleki Sámuel, care a înnobilat municipiul Târgu-Mureș prin biblioteca sa, devenită o agora a spiritului public, lăcaș emblematic al Transilvaniei.

⁴⁰ *Idem* 127, *BRV*, Tom II, nr. 753. (To-3476 b coll. 1)

⁴¹ *Idem* 83, *BRV*, Tom III, nr. 812. (To-3661 c₂ coll. 3)

⁴² *BRV*, Tom III, nr. 1501. (To-3680 c₄)

⁴³ *BRV*, Tom III, nr. 1502. (To-3680 c₂, To-3680 c₃).

⁴⁴ Szász István (1785-1859) bibliotecar la Biblioteca Teleki.

⁴⁵ *Catalogi Bibliothecae Telekianae Pars Quinta*, 56. (manuscris)

Biblioteca târgumureșeană, lăcaș al culturii naționale și universale, a învins timpul, a dăinuit două secole și a intrat în noul mileniu cu aceeași strălucire. Valoarea ei nu este diminuată de noile și modernele forme ale inteligenței umane, ci, dimpotrivă, acestea, prin aportul lor incredibil propagă informațiile conținute în acest tezaur către cei interesați. Și, cum pentru marea majoritate a oamenilor Terrei cartea continuă să rămână mijlocul ideal de cunoaștere și perfecționare, iar biblioteca - teritoriul cel mai favorabil setei de cunoaștere, se împlinește satisfacția bibliotecarilor cărora le revine obligația de a păstra, valorifica, populariza și desăvârși moștenirea culturală a generațiilor trecute.

**Reflexion sur le livre ancien roumain dans
Le catalog de la Bibliothèque Teleki**

Résumé

Cette étude élaborée à l'occasion de l'anniversaire célébrant deux cents ans d'existence de la Bibliothèque Teleki, présente en raccourci les quatre volumes du catalogue rédigé en latin et imprimé à Vienne entre 1796 – 1811, par le fondateur même, Teleki Sámuel.

On a signalé aussi le cinquième volume, resté en manuscrit, découvert par la recherche de M-me Deé Nagy Anna dans les Archives Nationales Roumaines de la ville de Cluj-Napoca et qui sera publié cette année anniversaire à Budapest. On y a présenté quelques uns des plus remarquables vieux livres roumains de la collection originale de Teleki mentionnés dans le catalogue de Teleki.

Parmi ces livres il faut citer ceux de Nicolae Mavrocordat, prince-régnant des Pays Roumains, de Dimitrie Cantemir, prince de Moldavie tout comme les livres des représentants de l'École de la Transylvanie: Samuil Micu, Gheorghe Șincai et Petru Maior.

En guise de conclusion, on doit apprécier l'importance de ces livres du point de vue historique et linguistique, des écrits qui ont été popularisés par l'oeuvre bibliographique, d'une grande valeur, écrit par le bibliophile passionné Teleki Sámuel.